

Methodology of Research Reviews and Its Role in Knowledge Production: Developing a Typology

Amir Shahsavari ; (Ph.D. Student, Shahid Beheshti University, Email: a_shahsavari@sbu.ac.ir)

Jamileh Alamolhoda; (Shahid Beheshti University, Email: G_Alamolhoda@sbu.ac.ir)

ARTICLE INFO

Article history

Received: 27 October 2018

Revised: 9 December 2018

Accepted: 18 January 2018

Published online: 21 March 2019

Key words:

research reviews, literature review, review article, knowledge production and typology

ABSTRACT

The literature review obtained from the continuous scientific researches is considered as a great capital for the scientific community, which can play a unique role in the production of knowledge, if exploited appropriately. In this regard, review research is a type of research aimed at independent and systematic study of the literature review for exploring, describing, integrating, explaining or criticizing patterns, relationships, and trends visible in the body of knowledge, which can not easily be addressed through the first-order research and resources. It is sometimes thought that review articles, in contrast to scientific-research articles and similar to scientific-promotional articles, have no particular innovation and merely retell the previous researches results. Therefore, the purpose of this study is to examine the capacity of review research in generating knowledge, conceptualizing different types of these studies and ultimately, providing a comprehensive typology of review articles. The results of this study, which have been carried out by Metha-synthesis method suggest that the broad scope of review research can be classified according to the three criteria consisting of scope, organization and study objectives, and also at least 10 distinct types of review articles can be identified that each one has its own function in the production of knowledge.

روش‌شناسی پژوهش مروری و نقش آن در تولید دانش: توسعه یک گونه‌شناسی

امیر شهسواری (دانشجوی دکتری، دانشگاه شهید بهشتی، نویسنده مسئول، a_shahsavari@sbu.ac.ir)
جمیله علم الهدی (دانشگاه شهید بهشتی، G_Alamolhoda@sbu.ac.ir)

اطلاعات مقاله

دریافت: ۵ آبان ۹۷
بازنگری: ۱۸ آذر ۹۷
پذیرش: ۲۸ دی ۹۷
انتشار: ۱ فروردین ۹۸

چکیده

پیشینه پژوهشی بدست آمده از پژوهش‌های پیوسته و متکامل دانشمندان، از سرمایه‌های بزرگ جامعه علمی محسوب می‌شود که در صورت بهره‌برداری مناسب، می‌تواند نقش کم‌نظیری در تولید دانش داشته باشد. در این راستا پژوهش مروری نوعی از تحقیقات است که هدف آن، مطالعه مستقل و روش‌مند پیشینه پژوهش برای اکتشاف، توصیف، تلفیق، تبیین و یا نقد الگوها، روابط و روندهای قابل مشاهده در پیکره دانش می‌باشد که از طریق پژوهش‌ها و منابع مرتبه اول، به راحتی امکان بررسی آن وجود ندارد. اما گاهی تصور می‌شود مقالات مروری برخلاف مقالات علمی پژوهشی، و مشابه با مقالات علمی ترویجی، نوآوری خاصی ندارند و صرفاً به بازگویی نتایج پژوهش‌های پیشین می‌پردازند. از این رو هدف پژوهش حاضر عبارت است از بررسی ظرفیت تحقیقات مروری در تولید دانش و مفهوم‌سازی انواع این پژوهش‌ها و در نهایت ارائه یک گونه‌شناسی جامع از مقالات مروری. نتایج این پژوهش که با روش فراترکیب انجام شده نشان می‌دهد دامنه گسترده پژوهش‌های مروری را می‌توان ذیل سه معیار: دامنه، سازماندهی و اهداف مرور، طبقه‌بندی کرد و می‌توان حداقل ده گونه متمایز از مقالات مروری را شناسایی کرد که هر یک کارکرد خاص خود را در تولید دانش دارند.

واژگان کلیدی

تحقیقات مروری، مرور ادبیات، مقاله مروری، تولید دانش و گونه‌شناسی

مقدمه

ادبیات علمی متراکم و روزافزون حاصل از پژوهش‌های مداوم دانشمندان که هر روز با ایستادن بر دوش یافته‌های پیشین تکامل می‌یابد، از سرمایه‌های بزرگ جامعه علمی محسوب می‌شود. این انباشت دانش برای علمی بودن و پیشرفت هر حوزه دانشی، ضروری تلقی می‌شود (King & He, 2005). اکتشاف، توصیف، تلفیق، تبیین یا نقد ادبیات علمی که به اختصار آن را مرور ادبیات می‌نامیم، می‌تواند این دانش انباشته شده را به صورت مستقل، موضوع بررسی خود قرار دهد و در قالب «پژوهش‌های مروری» نقش یک تحقیق مستقل و اصیل را ایفا کند (Okoli & Mertens, 2014) (Schabram, 2010) و به سوالاتی پاسخ دهد که به کمک پژوهش‌های مرتبه اول نمی‌توان به آن پاسخ داد. با این وجود، امروزه شاهد آن هستیم که مرور ادبیات عمدتاً به بازگویی مبانی تئوریک و پژوهش‌های مرتبط با موضوع مطالعه محدود شده (Okoli & Schabram, 2010) و از این رو به نقشی مقدماتی و دست دوم در تولید دانش جدید فروکاسته شده و از سوی پژوهشگران و جامعه علمی نیز کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد (Azar & Hashim, 2014). به نظر می‌رسد دو دلیل برای غفلت از ظرفیت پژوهش‌های مروری می‌توان ذکر کرد:

۱. از منظر معرفت‌شناسی، یکی از دلایل این پدیده می‌تواند غفلت از نقش مرور ادبیات علمی در پیدایش ایده‌های نو، پردازش، نقد ایده‌های پیشین، خلق نظریات جدید و به صورت کلی در تولید دانش جدید باشد. این غفلت می‌تواند حاصل غلبه نگرش‌هایی باشد که بر روش‌های تجربی و شبه تجربی تأکید دارند. این تأکیدها دو برداشت ضمنی برای پژوهشگران پدید آورده: یکی اینکه اتکا به دانش و معرفت و آرا و اندیشه‌های آزموده دیگران برای پژوهشگران علوم انسانی پشتوانه خوبی است ولی نمی‌تواند مبنای طراحی یک مدل یا پردازش و خلق یک ایده باشد. دوم اینکه صرفاً با مطالعه امور عینی یعنی

رفتار و افکار افراد و نهادها می‌توان به تولید علم دست یافت. این درحالی است که در اغلب رشته‌های علوم انسانی (مانند فلسفه، ادبیات و تاریخ) که نقش دانش‌های پایه را ایفا می‌کنند، پژوهش‌های مروری، کِشنده اصلی دانش بوده‌اند و مرور ادبیات، راهبرد اصلی در پیشبرد علم تلقی می‌شده است. در واقع پژوهش‌های مروری با شناسایی ارتباطها، تناقضها، خلأها و ناسازگاری‌های پژوهش‌های پیشین (American Psychological Association, 2013)، زمینه پیشرفت دانش پیرامون مسئله، نظریه، روش و مداخلات را فراهم می‌کنند (Azar & Hashim, 2014) و (Randolph, 2009) به موازات این پدیده ما شاهد توجه روزافزون به راهبردهای مردم‌شناسانه بوده-ایم که بر مطالعه نظرات توده عوام یا متخصصان تأکید دارند. اگرچه هر دو راهبرد، یعنی مراجعه به داده‌های بدست آمده از منابع اصیل علمی و مراجعه به نظرات توده عوام یا متخصصان، قابل استفاده و ارزشمند است اما اقبال به یک راهبرد نباید به قیمت به حاشیه رفتن دیگری باشد؛ زیرا هر دو ظرفیت‌های ویژه خود را دارند. ما در ادامه ظرفیت‌های اختصاصی پژوهش‌های مرور را بازخوانی می‌کنیم.

۲. از منظر روش‌شناسی نیز این پدیده می‌تواند معلول ابهامات روشی متعددی باشد که درخصوص چگونگی اجرا و کیفیت پژوهش‌های مروری وجود دارد. به عنوان مثال انجمن روانشناسی آمریکا که در هندبوک خود (American Psychological Association, 2013)، عنوان مجزایی را به انواع مقالات علمی اختصاص داده، اذعان می‌نماید که چارچوب مشخص و مرجعی برای تدوین مقالات مروری وجود ندارد (جدول ۱). ذهنیت‌های اشاره شده در بند قبل سبب شده است تا تلقی مرور ادبیات به‌عنوان «مقدمه تحقیقی دیگر» بر تلقی مرور ادبیات به‌عنوان «تحقیقی مستقل و اصیل» غلبه یابد و در نتیجه، سبب شده تلاش زیادی برای روش‌مند کردن پژوهش‌های

یک مقاله مروری خواهیم بود. (Azar & Hashim, 2014). بنابراین، با توجه به ظرفیت بالای پژوهش‌های مروری در تولید دانش و در عین حال کاستی‌های روشی این پژوهش‌ها و فقدان نسبی مطالعات مرتبط در داخل کشور^۱ و جهان (به استثنای آثار کیفی مانند (Randolph, 2009). (Bern, (Easterby-Smith, Thorpe, & Jackson, 2008) 1995)، در این پژوهش سعی شده با در نظر گرفتن پژوهش‌های مروری به عنوان پژوهشی مستقل و اصیل، روش‌شناسی پژوهش مروری و نوع شناسی خروجی قابل انتشار آن یعنی «مقاله مروری» ارائه شود. برای این منظور، ابتدا مقاله مروری تعریف شده، سپس روش پژوهش توضیح داده شده و در پایان، نتایج پژوهش ارائه و بحث شده است.

مقاله مروری

مقاله مروری نوعی از مقالات پژوهشی است که ضمن برخوردار از اهداف، انواع و روش‌های علمی متنوع، مرور ادبیات مستقلاً هدف آن می‌باشد و در مجلات علمی تحت داوری به صورت مجزا منتشر می‌شود (Azar & Hashim, 2014). (Green, Johnson, & Adams, 2006). این نوع مقاله، منبعی مرتبه اول نیست، یعنی داده‌های خام و دست اول را بررسی نمی‌کند، بلکه عموماً منبعی مرتبه دوم، یعنی یافته‌های ارائه شده در منابع مرتبه اول را مرور می‌کند و البته گاهی منبعی مرتبه سوم می‌باشد، یعنی سایر مرورها یا همان منابع مرتبه دوم را بازبینی، یکپارچه‌سازی و ارزیابی می‌کند (Kitchenham & Charters, 2007). نیاز به این مقالات هنگامی پدید می‌آید که تعداد مقالات دست

مروری به کار گرفته نشود؛ زیرا تمرکز روش‌شناسی‌های پژوهشی و به تبع آن تمرکز انضباط‌های روشی بر شیوه-های جمع‌آوری و تحلیل داده‌های بدست آمده از میدان - و نه متن - استوار شده است. البته تلاش زیادی برای تقویت استحکام و کیفیت پژوهش‌های مروری و متمایز کردن آن از مرورهای مقدماتی انجام شده است (Okoli & Schabram, 2010).

از این رو عجیب نیست که بیشتر مرورهای ادبیات دانشگاهیان از مفهوم‌سازی ضعیفی برخوردار باشد (که انتقادات زیادی را نیز به دنبال داشته است)؛ زیرا اغلب پژوهشگران به گزارشگری صرف دیدگاه‌های دیگر نویسندگان در مرور بسنده می‌کنند، معمولاً پذیرش بالایی نسبت به ادبیات موجود دارند، به ندرت محدودیت‌ها و زمینه‌های آن را تبیین می‌کنند، اساساً آن را هیچگونه نقدی نمی‌کنند و تلاش زیادی برای انتزاع یک پیام روشن و انسجام بخش یا ارائه دیدگاهی مبتنی بر نظریه از ادبیات نمی‌کنند (Easterby-Smith, Thorpe, & Jackson, 2008). (Bern, 1995). (Torraco, 2005) (Randolph, 2009). با این وجود بررسی‌ها حکایت از استقبال بالای دانشمندان از پژوهش‌های مروری دارد که البته از نظر تعداد در اقلیت کامل می‌باشند. در این راستا پاتسوپولوس و همکاران (۲۰۰۵) و مونتوری و همکاران (۲۰۰۳) در مطالعات خود پیرامون بررسی «اثر ارجاع» مقالات مختلف دریافتند که مقالات مروری بیش از سایر مقالات علمی منتشر شده، ارجاع و دانلود می‌شوند (Easterby-Smith, Thorpe, & Jackson, 2008). همچنین برخی مانند پرایس (۱۹۶۵) پیشنهاد داده‌اند پس از انتشار هر ۳۰ یا ۴۰ مقاله، نیازمند

۱. در این راستا می‌توان به تعداد انگشت‌شمار و بسیار محدود مقالات منتشر شده در مجلات داخلی اشاره کرد، به طوریکه ما صرفاً توانستیم به کمتر از پنج مقاله علمی-پژوهشی مرتبط با روش‌شناسی پژوهش مروری دست بیایم. در مجلات ما، تحقیقات مروری غالباً به‌عنوان تحقیقی اصیل و مستقل (یارمحمدیان، محمدی و موحدی، ۱۳۹۰)

۱. در این راستا می‌توان به تعداد انگشت‌شمار و بسیار محدود مقالات منتشر شده در مجلات داخلی اشاره کرد، به طوریکه ما صرفاً توانستیم به کمتر از پنج مقاله علمی-پژوهشی مرتبط با روش‌شناسی پژوهش مروری دست بیایم. در مجلات ما، تحقیقات مروری غالباً به‌عنوان تحقیقی اصیل و مستقل

(2007) مقالات مروری را در مقایسه با سه قسم دیگر مقالات علمی بهتر می‌توان شناخت (جدول ۱):

اول فزونی می‌یابد و به تبع آن نوشتن مقالاتی اولویت می‌یابد که سایر یافته‌های پژوهشی را یکپارچه‌سازی و ارزیابی نمایند (Brereton, Kitchenham, ..., & Khalil)

جدول ۱. چهار نوع مهم مقالات علمی (با الهام از (American Psychological Association, 2013) و تغییر آن)				
شیوه سازماندهی	هدف	نقش داده‌های تجربی	موضوع	
دارای چارچوب پذیرفته شده و مرجع (شامل مقدمه، روش، نتایج و بحث)	پیشرفت دانش تجربی	شکل دهنده مبنای تحلیل	داده‌های تجربی	مقاله تجربی
بدون چارچوب پذیرفته شده و مرجع	پیشرفت نظریه یا دانش تئوریک	به صورت جزئی و تنها در صورتی که پیش‌برنده نظریه / روش باشد	نظریات موجود و استدلال‌های نظری مرتبط	مقاله تئوریک
	پیشرفت روش یا دانش روش‌شناختی	-	روش‌های موجود و استدلال‌های روشی مرتبط	مقاله روش‌شناختی
	پیشرفت دانش تجربی، دانش تئوریک و دانش روش‌شناختی	-	ادبیات مرتبط با مسئله (اعم از مسائل تجربی، نظری و روش‌شناختی)	مقاله مروری

مطابق جدول ۱، برخلاف مقالات تجربی که از چارچوب روش‌شناختی مشترکی شامل «مقدمه، روش، نتایج و بحث» برخوردارند، مقالات مروری از چارچوب مرجع و پذیرفته‌شده‌ای برخوردار نیستند و عموماً براساس نظریه‌های مورد علاقه، تشابهات روش‌شناختی، روند زمانی تحولات، مطالعات موافق و مخالف با یک ایده، محل جغرافیایی و عواملی از این دست سازماندهی می‌شوند (American Psychological Association, 2013). (Mayer, 2009), (Randolph, 2009). بنابراین در پژوهش حاضر تلاش شده این ضعف فراگیر، یعنی فقدان اطلاعات منتشر شده قابل توجه در خصوص چگونگی انجام پژوهش مروری و نوشتن مقاله مروری (Randolph, 2009)، در جهت تکمیل سطر چهارم جدول، جبران شود. همچنین این پژوهش برای اولین بار به معرفی فهرستی از مهم‌ترین

مطابق جدول فوق، هدف پژوهش (مقاله) مروری، عبارت است از پیشرفت دانش تجربی، نظریه و یا روش از طریق مرور ادبیات مرتبط با مسئله (اعم از مسائل تجربی، نظری و روش‌شناختی). ردیف چهارم، نشان دهنده جایگاه مقاله مروری به عنوان پژوهشی مستقل است که با تحلیل و بررسی ادبیات حاصل از پژوهش‌های (مقالات) تجربی، تئوریک و روش‌شناختی به پرسش‌های اکتشافی، توصیفی، تلقی و تبیینی مرتبط با ادبیات پاسخ می‌دهد. سوالاتی که به الگوها، روابط، روندهای قابل مشاهده در پیکره دانش مربوط می‌شود و نمی‌تواند به سادگی توسط مقالات غیرمروری پاسخ داده شود. اما از آنجاییکه مقالات مروری، کل ادبیات مرتبط با موضوع را در یک قاب مشترک می‌بینند، می‌توانند به سوالات کلان مرتبط با پیکره دانش موضوع پاسخ دهند.

(1988) با بررسی گذشته‌نگر، ارجاعاتی که در این آثار به کار رفته بود و نیز با بررسی آینده‌نگر، ارجاعاتی که به این آثار ارجاع داده بودند، تعداد بیشتری از سایر منابع مرجع و مرتبط شناسایی شد (مانند The Methods Coordinating Group of (Hutton, Salanti, Caldwell, ..., the Campbell Col, 2016) (Liberati, Altman, ..., & Moher, 2009) & Moher, 2015)).

(Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman, & Group, 2010) با مطالعه و بررسی این آثار و شناسایی مفاهیم و کلیدواژه‌های اصلی پژوهش‌های مروری، جستجوی اصلی، وسیع و نظام‌مند شروع شد. سپس جستجو با کلیدواژه‌هایی همچون مرور ادبیات، مرور مرور، مرور نظام‌مند و مقاله مروری ادامه یافت. البته بازه زمانی جستجو به پس از سال ۲۰۰۰ محدود شد، بجز برخی مقالات خاص مانند (Cooper, 1988) که لازم بود برای تکمیل بررسی به آنها مراجعه شود.

در گام بعدی از میان نتایج بدست آمده با توجه به معیار "تعداد ارجاعات مقاله"، جستجو باز هم محدودتر شد، به گونه‌ای که عمدتاً مقالات با استناد بالاتر از ۳۰۰ مورد طبق نظام ارجاعات گوگل اسکالر در یک بازه زمانی ۱۰ ماهه از می ۲۰۱۷ تا مارس ۲۰۱۸، انتخاب شدند. اگرچه بخش زیادی از منابع، در حدود ۲۲ منبع، تا اینجا شناسایی شد (مانند منابع (Mertens, 2014), (Breerton, Kitchenham, ..., (Khalil, 2007) & Kitchenham & Charters, 2007) و (Webster & Watson, 2002))، جستجو تا جایی ادامه یافت که مشخص شد، مقالات جدید با استناد کمتر، دیگر اطلاعات یا بینش‌های جدیدی را به داده‌ها اضافه نمی‌کنند. این اشباع تقریباً در زمانی رخ داد که ۳۰ منبع مرتبط مطالعه شده بود. منابع بعدی صرفاً برای تدقیق و تشریح گونه‌شناسی به کار رفت.

مقالات مرجع مرتبط با هر یک از انواع پژوهش‌های مروری می‌پردازد که می‌تواند درباره ویژگی‌ها و روش‌های طراحی و اجرای پژوهش مروری، راهنمائی‌های مفصل‌تری را در اختیار پژوهشگران قرار دهد (پیوست ۱).

روش‌شناسی

این پژوهش از آن جهت که به تلفیق یافته‌های پژوهش‌های پیشین روش‌شناسی تحقیقات مروری با روش کیفی می‌پردازد، یک مرور فراترکیب است. فراترکیب نوعی مرور نظام‌مند کیفی است که با توجه به ظرفیت محدود مرورهای نظام‌مند کمی (یعنی فراتحلیل‌ها) در فهم ابعاد مختلف و پیچیده واقعیت، توسعه یافته است. فراترکیب برای مرور منابع مرتبه اولی که از طرح پژوهش کیفی برخوردار هستند، به کار گرفته شده است (Mertens, 2014) در فراترکیب با ترکیب کیفی مواجه هستیم، برای این منظور شواهد بدست آمده از مطالعات کیفی منفرد که موضوعات مشابهی را بررسی کرده‌اند، از طریق مقایسه و تحلیل مفهومی، ترکیب می‌شوند (Higgins & Green, 2008). در این راستا پژوهشگر، اطلاعات استخراج شده از مطالعات را در قالب جداولی که شباهت‌ها و تفاوت‌ها را پررنگ می‌کند، نمایش می‌دهد (Kitchenham & Charters, 2007) و از روش‌های غیرآماري و کیفی، از جمله شناسایی عناصر و مضامین اصلی و مشترک موجود در داده‌ها، برای ترکیب یافته‌ها استفاده می‌کند (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008).

۱. روش جستجو و انتخاب منابع

ابتدا طی یک جستجوی سریع در گوگل اسکولار مقالات پراستناد روش‌شناسی پژوهش‌های مروری شناسایی شد (مانند (Kitchenham & Charters, 2007), (Greenhalgh, 1997), (The Methods Coordinating Group of the Campbell Col, 2016), (Liberati, Altman, ..., & Moher, 2009), (Cooper, ,

۲. روش توسعه گونه‌شناسی^۱ مقالات مروری

با بررسی مقالات، طبقه‌بندی‌های مفهومی متعددی در ژانر مرور ادبیات، شناسایی شد که در پیوست ۲، به برخی از مهم‌ترین آنها اشاره شده است. به عنوان مثال برخی از پژوهش‌های شاخص مانند (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015) و (Grant & Booth, 2009)، مرور را برحسب اهداف طبقه‌بندی کرده بودند. برخی دیگر مانند (Mayer, 2009) و (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008) مرور را براساس منطق سازماندهی محتوا دسته‌بندی نموده بودند. به کمک تحلیل و تلفیق این نوع طبقه‌بندی‌ها، در نهایت سه معیار متفاوت برای گونه‌شناسی مرور شناسایی شد که عبارتند از دامنه مطالعه، هدف مطالعه و منطق سازماندهی محتوا. این معیارها با معیارهای مشابهی که در برخی دیگر از منابع (از جمله: (Higgins & Green, 2008), (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015), (Grant & Booth, 2009) و (Cooper, 1988)) پیشنهاد شده بود، مقایسه و برای تکمیل گونه‌شناسی به کار گرفته شد. اگرچه تلاش شد عمده آثار برجسته روش‌شناسی پژوهش‌های مروری بررسی شود ولی به نظر ما همچنان ضرورت دارد تلاش‌های پژوهشی آینده بر تأمین دو ویژگی «جامعیت» - به معنای شناسایی اصلی‌ترین تنوعات نظری و

کاربردی پژوهش‌های مروری - و «کاربردی بودن» - به معنای مرتبط کردن انواع مقالات مروری شناسایی شده برای استفاده در عمل -، متمرکز شود. همچنین لازم است آثار برجسته روش‌شناسی پژوهش‌های مروری در حوزه‌های دانشی که مرور از دیرباز در آنها رایج بوده، مانند فلسفه، ادبیات و تاریخ، نیز بیشتر بررسی شود؛ زیرا عمده مقالات روش‌شناسی که شناسایی کردیم به حوزه‌های دانشی خاصی مانند حوزه سلامت مربوط بود.

یافته‌ها

۱. معیار اول: دامنه پژوهش‌های مروری
یکی از معیارهایی که انواع پژوهش‌های مروری را از هم متمایز می‌کند، دامنه مرور است. گاهی دامنه مطالعه، کل ادبیات منتشر شده در یک حوزه است و قصد پژوهشگر ارائه تصویری کلان از پیکره دانش در آن حوزه است (Azar & Hashim, 2014). ولی اغلب یک موضوع یا مسئله خاص، دامنه مطالعه را محدود می‌کند (Cooper, 1988) (Mayer, 2009) (جدول ۲):

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سازه‌ها می‌باشند، برای این منظور توسعه داده می‌شوند که می‌توانند پژوهش‌های پیشین را طبقه‌بندی و از این رو مبنایی برای تولید نظریات جدید فراهم کنند. (Torraco, 2005)

۱. گونه‌شناسی ضمن انتزاع، مفهوم‌سازی و طبقه‌بندی تنوعات و پیچیدگی‌های موجود در پدیده، از یک سو شناخت پدیده را تسهیل می‌کند و از سوی دیگر کمک می‌کند تا در عرصه اقدام، تصمیم‌گیری و مواجهه معقول‌تری با پدیده داشت. گونه‌شناسی‌ها که محصول طبقه‌بندی مفهومی

جدول ۲- انواع پژوهش‌های مروری برحسب «دامنه مطالعه»	
ویژگی‌های مهم	دامنه مطالعه
۱- بازنمایی ادبیات و پیکره دانش برای جامعه علمی ۲- تأکید بر ارائه تصویری کلان و نواز کارهای منتشر شده در حوزه ۳- انعکاس انباشتگی یا کاستی آثار علمی حوزه ۴- تأکید بیشتر بر جامعیت بررسی و شمول عموم آثار منتشر شده در حوزه ۵- کاربرد در تدریس، یادگیری و شکل‌دهی به فهم مبنایی حوزه و الهام‌بخشی پژوهش‌های آتی آن حوزه	یک حوزه کلی
۱- بازسازی و توسعه ادبیات در بخش خاصی از پیکره دانش ۲- تأکید بر ارائه ادبیات مرتبط با بررسی موضوعی مشخص ۳- انعکاس مسائل، تناقض‌ها و ناسازگاری‌های حل نشده مرتبط با موضوع ۴- تأکید بیشتر بر عمق بررسی و شمول آثار کاملاً مرتبط و برجسته مرتبط با موضوع ۵- کاربرد در توسعه دانش و بهبود اقدامات سیاستی، درمانی، مشورتی و فناوری مشخص و مرتبط با موضوع	یک موضوع (یا مسئله) مشخص

پژوهش‌های مروری معطوف به یک موضوع نیز برحسب اینکه دقیقاً چه نوع موضوعی را مرور می‌کنند، اغلب در چهار دسته قابل طبقه‌بندی هستند (جدول ۳):

جدول ۳- انواع پژوهش‌های مروری برحسب «موضوع مطالعه»	
ویژگی‌های مهم	موضوع مطالعه
۱- به سبب تردید در یافته‌های پژوهش‌های تجربی پیشین یا بروز ناسازگاری و یا تناقض میان آنها، مسائلی شکل می‌گیرد که مرور برای پاسخ‌گویی به این مسائل ضرورت می‌یابد. ۲- در اینجا اطلاعات جدیدی جمع‌آوری نمی‌شود و صرفاً تلاش می‌شود با بررسی و تلفیق یافته‌های پژوهش‌های تجربی پیشین به پاسخ‌های جدید دست یابد. ۳- این نوع مرور ادبیات، رایج‌ترین نوع مرور در رشته‌های مختلف علمی است.	یافته‌های پژوهش‌های تجربی
۱- پس از اینکه ضرورت نظریه‌پردازی درخصوص یک موضوع درک شد و یا نظریات بدیل مختلفی برای تبیین یک موضوع پدید آمد، این نوع مرور ادبیات انجام می‌شود. ۲- در اینجا بر ارائه یک سازه نظری جدید، کشف ارتباطات میان سازه‌های نظری موجود و یا مقایسه، ارزیابی انتقادی، اصلاح و توسعه آن‌ها تمرکز می‌شود. ۳- این نوع مرور می‌تواند مشخص‌کننده نواقص یا عدم کفایت سازه‌های نظری موجود و نویدبخش یا ارائه‌کننده سازه‌های نظری جدید برای پیشبرد دانش و حل مسائل جدید باشد.	سازه‌های تئوریک (شامل طبقه‌بندی مفهومی، گونه‌شناسی، چارچوب نظری، نظریه، دلالت‌های مبتنی بر نظریه و غیره)

<p>۱- پس از اینکه روش جدیدی برای بررسی یک موضوع ارائه شد و یا اینکه به تدریج روش‌های تحقیق مختلفی برای بررسی موضوع شکل گرفت، این نوع مرور ادبیات انجام می‌شود.</p> <p>۲- در این جا مرور بر بررسی روش‌های گردآوری، تحلیل و ترکیب داده‌ها و اعتباربخشی به یافته‌ها متمرکز می‌گردد و نقاط ضعف و قوت روش‌های به کارگرفته شده برای بهبود روش‌شناسی پژوهش‌های مرتبط با آن موضوع مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.</p> <p>۳- استحکام بیشتر روش‌های موجود یا خلق روش‌های جدید پژوهش، ثمره این نوع از مقالات مروری است.</p>	<p>روش‌های پژوهش</p>
<p>۱- براساس جمع‌آوری و تلفیق شواهدی که حائز معیارهای از پیش تعیین شده می‌باشند، این نوع مرور ادبیات می‌تواند برای بررسی کارآمدی اقدامات سیاستی، درمانی، مشورتی یا فناوری خاص، پاسخ‌های دقیق ارائه کند. (Higgins & Green, 2008)</p> <p>۲- این نوع مرور ادبیات در حوزه سلامت کاربرد وسیعی یافته است، تاجایی که در آن خروجی و اثر یک مداخله، اقدام یا کاربرد درمانی خاص بر روی عده مشخصی از بیماران و در شرایط خاص، مورد مقایسه قرار می‌گیرد. (PICO framework: that is Patient/ Participant/ Population, Intervention, Comparison and Outcome)</p> <p>۳- همچنین این موضوع در سیاست‌گذاری نیز کاربرد زیادی دارد که در آن شواهد مرتبط با اقدامات سیاستی بررسی می‌شوند. (Liberati, Altman, ..., & Moher, 2009)</p>	<p>شواهد مربوط به اقدامات (شامل اقدامات سیاستی، درمانی، مشورتی، فناوری و ...)</p>

حسب عنصر زمان و تاریخچه پیدایش و تکامل موضوع، یک شیوه نسبتاً رایج است. کارکرد این نوع تحقیقات به شناسایی خاستگاه شکل‌گیری موضوع و نقاط عطف تغییرات و سیر تحولات آن مربوط می‌شود و به اندازه‌ای مورد توجه بوده است که مقاله مروری مستخرج از این نوع پژوهش مروری را به یک مقاله مروری مستقل و شناخته‌شده تبدیل کرده است (Mayer, 2009), (Randolph, 2009) و (Baumeister & Leary, 1997). لازم است توجه شود که پژوهش‌های مروری تاریخی، زمانی کاربرد ویژه می‌یابند که تغییری در روند یا جهت یک پدیده رخ بدهد، درحالی‌که مرورهای غیرتاریخی (مفهومی) زمانی کاربرد ویژه می‌یابند که شواهد و یافته‌های متناقض در یک حوزه ظهور کنند یا پژوهش در عرصه‌های مختلفی توسعه یابند (Torraco, 2005), (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008), (Cooper, 1988) (جدول ۴):

مقالات مروری که موضوع آنها «سازه‌های تئوریک» هستند، بخش عمده‌ای از تحقیقات حوزه نظریه‌پردازی را تشکیل می‌دهند و در بسیاری از رشته‌های علوم انسانی از جمله تاریخ، فلسفه، ادبیات و جامعه‌شناسی از اهمیت بالایی برخوردارند. چه بسا جریان اصلی دانش در بخشی از علوم انسانی که نقش پایه‌ای را برای سایر رشته‌های کاربردی‌تر علوم انسانی ایفا می‌کنند برعهده پژوهش‌های مروری است. به واقع آنچه پیش از این درباره پژوهش‌های مروری همچون یک تحقیق مستقل گفته شد، در این بخش از اهمیت مضاعفی برخوردار است.

۲. معیار دوم: سازمان‌دهی پژوهش‌های مروری معیار دیگری که می‌تواند به طبقه‌بندی پژوهش‌های مروری کمک کند، شیوه‌های سازماندهی محتوای این نوع تحقیقات است. براین اساس پژوهش‌های مروری شامل سه دسته است:

۱- تاریخی ۲- مفهومی ۳- آمیخته. سازماندهی ادبیات بر

جدول ۴- انواع پژوهش‌های مروری برحسب «منطق سازمان‌دهی محتوا»

منطق سازمان‌دهی	ویژگی‌های مهم
تاریخی	۱- ارائه و بررسی آثار براساس سیر تاریخی انتشار ۲- شناسایی سیر تحولات و نقاط عطف تاریخی مرتبط با موضوع ۳- سازمان‌دهی مرور با تاکید بر بررسی جریان‌ات تاریخی مرتبط
مفهومی (غیرتاریخی)	۱- ارائه و بررسی آثار براساس میزان اهمیت آن در حال حاضر جامعه علمی ۲- پاسخ به مسائل و آراء موجود و موضوعیت‌دار در زمان انجام پژوهش ۳- سازمان‌دهی مرور با تاکید بر تضارب آراء و دیدگاه‌های مختلف موجود
آمیخته	مرور با توجه به مسئله پژوهش و داده‌های آن، براساس ترکیبی از معیارهای فوق سازمان‌دهی می‌شود. مثلاً سازمان‌دهی کلی مقاله براساس چارچوب مقالات تجربی صورت می‌گیرد ولی بخش نتایج به صورت تاریخی ارائه می‌شود.

هرگاه سازمان‌دهی محتوا غیرتاریخی باشد (Grant & Booth, 2009) (جدول ۵).
 پژوهش‌های مروری را می‌توان برحسب معیارهای تکمیلی (Bern, 1995), (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008), (Cooper, 1988) طبقه‌بندی کرد.

جدول ۵- انواع پژوهش‌های مروری مفهومی (غیرتاریخی)

سازمان‌دهی مفهومی	ویژگی‌های مهم
مضمونی (Thematic)	سازمان‌دهی محتوای تحقیق براساس مضامین و ایده‌های شناسایی شده در ادبیات تحقیق صورت می‌گیرد. مثلاً سازمان‌دهی بر مبنای مفاهیم اصلی و یا موضوعات اساسی شناسایی شده در ادبیات، یا ایده‌های مشابه و متفاوت موجود در ادبیات، یا مطالعات موافق و مخالف با یک ایده، یا مزیت‌ها و محدودیت‌های برشمرده شده برای موضوع.
نظریه‌ای (Theoretical)	سازمان‌دهی محتوای تحقیق براساس شباهت‌ها و تفاوت‌ها در ادبیات نظری مرتبط با موضوع انجام می‌شود. برای این منظور، ادبیات بر مبنای نظریه‌ها، مدل‌ها و چارچوب‌های مفهومی به کار گرفته شده در آن دسته‌بندی و مقایسه می‌شود.
روش‌شناختی (Methodological)	سازمان‌دهی محتوای تحقیق براساس شباهت‌ها و تفاوت‌هایی است که در رویکردهای روش‌شناختی مرتبط با موضوع ملاحظه می‌شود. برای این منظور، ادبیات بر مبنای روش‌های تحقیق به کار گرفته شده در آن سازمان‌دهی و بررسی می‌شود.
جغرافیایی (Geographical)	سازمان‌دهی محتوای تحقیق براساس شباهت‌ها و تفاوت‌هایی است که در توزیع جغرافیایی دیدگاه‌های مرتبط با موضوع دیده می‌شود. برای این منظور، ادبیات بر مبنای محل جغرافیایی انتشار و یا اجرای پژوهش‌ها تقسیم‌بندی و مقایسه می‌شود.
ساختار مقاله تجربی (Empirical research paper structure)	سازمان‌دهی محتوای تحقیق براساس روش‌شناسی رایج در پژوهش‌های تجربی انجام می‌شود. برای این منظور، ادبیات براساس چارچوب شناخته شده این مقالات، یعنی «مقدمه، روش، نتایج و بحث» سازمان‌دهی می‌گردد.

هدایت پژوهش‌های آینده و پیشنهاد دستورکارهای پژوهشی دارد.

ب) پژوهش‌های مروری توصیفی^۴: این مرورها در زمینه‌هایی که نسبتاً تعریف شده‌اند و پژوهش‌های مرتبط بیشتری وجود دارد، برای بازبینی مفهومی دانش موجود به کار می‌روند و از طریق توصیف دقیق و دسته‌بندی خصوصیات یک پدیده یا جمعیت متکی به ادبیات مربوطه، به توسعه دانش یا تسهیل تصمیم کمک می‌کنند.

ج) پژوهش‌های مروری تبیینی^۵: این مرورها به شناخت علت‌ها و توضیح پدیده‌ها براساس روابط علی- معلولی و یا نقد و ارزیابی نظریات مرتبط با موضوع می‌پردازند. این مرورها با فراتر رفتن از اکتشاف یا توصیف دانش موجود، درصدد تبیین علت‌ها و یا ارزیابی انتقادی نظریات هستند.

د) پژوهش‌های مروری تلفیقی^۶: از یک سو با توجه به اهمیت تجمیع و یکپارچه‌سازی جامع شواهد تجربی برای تصمیم‌گیری درباره مداخلات، به‌ویژه مداخلات درمانی که دست یافتن به پاسخ‌های دقیق و دارای کمترین میزان سوگیری در آنها ضروری است و از سوی دیگر برای تجمیع و تلفیق آراء گوناگون و اجزاء دانش به‌منظور دست یافتن به عمومیت و قدرت روشنگری بیشتر، عملاً شاهد رشد پژوهش‌های مروری هستیم که هدف آن تلفیق دانش موجود است (Mays, Pope, & Popay, 2005). این تحقیقات از طریق سه شیوه: ۱- تعمیم (یا انتزاع مفاهیم و روابط کلی از موارد مشخص)؛ ۲- حل تناقض یا ناسازگاری (توضیح شواهد و یافته‌های ناسازگار و متناقض با تکیه بر طرح مفاهیم، ایده‌ها و تحلیل‌های جدید)؛ و ۳- ایجاد ارتباط بین بخش‌های مختلف دانش (پیوند زدن و ارتباط دادن نظریه‌ها و رشته‌های دانش به کمک ایجاد چارچوب‌های زبانی و مفهومی مشترک)،

۳. معیار سوم: اهداف پژوهش‌های مروری

علاوه بر دو معیار پیشین، پژوهش‌های مروری اهداف متفاوتی را دنبال می‌کنند. حجم مباحث و دیدگاه‌های مختلف درباره هدف، نشانگر اساسی بودن این معیار است. وضوح بخشیدن به اهدافی که پژوهش‌های مروری برای آن انجام می‌شود، می‌تواند پژوهشگران را در انتخاب شیوه‌های تحلیل، یافته‌های تحلیل و حتی چگونگی سازماندهی محتوا راهنمایی کند.

در این راستا هدف از پژوهش‌های مروری را به یک لحاظ می‌توان شامل دو دسته دانست (Mays, Pope, & Popay, 2005): ۱. «پشتیبان دانش»، یعنی تحقیقاتی که پیشرفت دانش در یک حوزه یا موضوع را از طریق تلخیص، تعمیم و یا تبیین دنبال می‌کنند. ۲. «پشتیبان تصمیم»^۲، یعنی تحقیقاتی که با بررسی جامع شواهد موافق و مخالف مرتبط با اقدامات سیاستی، درمانی، مشورتی و یا فناورانه و تلفیق آنها در شکلی جدید و یکپارچه، تصمیم‌گیری درخصوص شروع یا ادامه آن اقدام خاص را پشتیبانی می‌کنند. در سطح بعدی گونه‌شناسی، اهداف تحقیقات مروری را می‌توان برحسب اهداف کلی پژوهش، یعنی اکتشاف، توصیف و تبیین (Babbie, 2013) به سه دسته تقسیم نمود:

الف) پژوهش‌های مروری اکتشافی^۱: گاهی با موضوعات جدیدی مواجه هستیم که هنوز در مراحل اولیه بررسی هستند و دانش قابل توجهی پیرامون آنها شکل نگرفته و یا ادبیات مربوطه هنوز از انسجام کافی برخوردار نشده است. در این موارد، مرورهای اکتشافی با تکیه بر جستجو و اکتشاف ادبیات مرتبط با موضوع، فهمی اولیه از موضوع ارائه می‌کنند. این مرورها که در ادامه معرفی می‌شود، نقش ویژه‌ای در مفهوم‌سازی موضوع و نیز

4. Descriptive
5. Explanatory
6. Synthetic

1. Knowledge Support
2. Decision Support
3. Explorative

دارد. این مرور، یک ابزار ارزشمند برای شکل دادن، تدقیق و شفاف‌سازی پرسش‌های کلی سیاست‌گذاران، مجریان و پژوهشگران در یک عرصه خاص علمی و یا سیاستی می‌باشد و به این پرسش ایشان پاسخ می‌دهد که آیا انجام یک پژوهش مروری نظام مند و کامل ضرورت دارد (Anderson, Allen, Peckham, & Goodwin, 2008).

چهار هدف عمده برای پژوهش‌های مروری قلمرویی ذکر شده (Arksey & O'Malley, 2005) که عبارتند از: ۱. بررسی مقدار، محدوده و ماهیت ادبیات پژوهشی عرصه مورد مطالعه؛ ۲. مشخص ساختن ضرورت انجام یک مرور نظام مند کامل؛ ۳. خلاصه نمودن و انتشار نتایج پژوهش؛ ۴. شناسایی خلأهای پژوهش در ادبیات موجود. اهداف پیش گفته را می‌توان در قالب دو نقش عمده مطالعات قلمرویی خلاصه کرد: ۱. به‌عنوان یک مرور مقدماتی که می‌تواند به انجام یک پژوهش مروری کامل (شامل اهداف اول، دوم و چهارم) منتهی شود؛ ۲. به‌عنوان یک روش مستقل، نتایج پژوهش را خلاصه و منتشر می‌کند (شامل هدف سوم). در واقع دسته اول به خوبی نشان می‌دهد که مرور قلمرویی از طبیعت اکتشافی برخوردار است (Rumrill, Fitzgerald, & Merchant, 2010).

ب) پژوهش‌های مروری توصیفی

این مرورها که به صورت گسترده‌ای توسط مقالات دیگر ارجاع داده می‌شوند، به سؤال از «چستی» موضوع پاسخ می‌دهند و برای این منظور از روش‌های توصیف کیفی و کمی بهره می‌برند. این نوع از مرورهای ادبیات، خلاصه-سازی دانش موجود را تعقیب می‌کنند و سرآغاز پیوند میان عرصه‌های علمی، الهام بخش اندیشه، خلق مدل‌های نظری

موجب توسعه دانش می‌شوند (Cooper, 1988). مرورهای نظام‌مند که پرچمداران پژوهش‌های مروری تلفیقی به شمار می‌روند، در حقیقت پیوند دهنده علم و سیاست/اقدام هستند. این تحقیقات برای دانشمندان، بهبود استحکام و کیفیت پژوهش را به همراه دارند و برای کنشگران/سیاست‌گذاران/مدیران و درمان‌گران، فراهم‌کننده مبنایی قابل اعتماد از دانش مرتبط با عمل و بهره‌مند از منابع مختلف می‌باشند (Tranfield, Denyer, & Smart, 2003). اکنون لازم است براساس معیار سوم یعنی هدف تحقیق مروری، مهم‌ترین انواع پژوهش‌های مروری را تشریح کنیم.

الف) پژوهش‌های مروری اکتشافی

۱-۳ مرور قلمرویی^۱

مرور قلمرویی که نوعی مرور اکتشافی است، یک کاوش اولیه در موضوع محسوب می‌شود. این مرور، عناوین وسیعی را پوشش می‌دهد و برای بررسی مسائلی به‌کار می‌رود که به خوبی مشخص و تعریف نشده‌اند و متناسب با آنها طرح‌های مطالعاتی مشخصی بوجود نیامده است. این مرور غالباً در مفهوم‌سازی اولیه موضوع (مانند ارائه یک مدل یا چارچوب جدید) نقش دارد (Torraco, 2005). با توجه به اینکه این مرور، زمینه را برای مرورهای تکمیلی آماده می‌کند، منابع مورد استفاده در مرور مانند مرورهای نظام‌مند مورد ارزیابی کیفی قرار نمی‌گیرد (Arksey & O'Malley, 2005). این تحقیقات، در کشف مسائل و موضوعات جدید نیازمند تحقیق، و جلب توجه پژوهشگران و هدایت پژوهش‌های آینده نقش ویژه‌ای

1. Scoping review

(2005). برخی معتقدند به دلایلی از جمله فقدان روش‌های نظام‌مند جستجو، انتخاب و استخراج داده‌ها از منابع مطالعه و ذهنی بودن این فرایندها، فقدان معیارهای صریح شمول و عدم شمول مطالعات که تضمین‌کننده جامعیت و مانعیت باشد، این مرور به تدریج در مجلات علمی از رونق افتاده است (Green, Johnson, & Adams, 2006). ولی برخی دیگر برآنند که انعطاف‌پذیری و سهولت بررسی طیف گسترده‌ای از شواهد - کیفی و کمی، پژوهشی و غیرپژوهشی - در این نوع پژوهش‌های مروری داستانی، سبب می‌شود همچنان آنها را به‌عنوان یک ابزار مهم تحقیق بشناسیم (Mays, Pope, & Popay, 2005). البته باید توجه داشت که مرور داستانی به‌رغم نوآوری کمترشان از اعتبار بالایی برخوردارند؛ زیرا کمترین دستکاری در داده‌ها رخ می‌دهد و اگر واجد توضیحات کافی درباره فرایند انجام پژوهش باشد، از اعتبار بیشتری هم برخوردار خواهد شد. در این نوع پژوهش‌های مروری داستانی با دو گونه پرتکرار مواجه هستیم:

۱. مرور داستانی «نمای کلان»^۳ که با هدف تلخیص ادبیات و بازنمایی آن در قالب «تصویری بزرگ»^۴ انجام می‌شود. در اینجا با توصیف وضعیت کلی دانش، به ارائه دیدگاه‌های کلی و تصاویر جامع پرداخته می‌شود و به ندرت ایده‌های نوآورانه، تفسیرهای جدید و نتایج فراگیر عرضه می‌شود (Baumeister & Leary, 1997). این مرور از دو جهت متفاوت از مرور قلمرویی می‌باشد: ۱. مرور قلمرویی معمولاً به‌عنوان یک کاوش اولیه در نظر گرفته می‌شود و ماهیت و حدود و ثغور شواهد و ادبیات پژوهشی موجود را بررسی می‌کند (Davis, Drey, & Gould, 2009). درحالی‌که مرور داستانی نمای کلان، به خودی خود پژوهش مستقلی است که یک تصویر کامل و جامع از ادبیات ارائه می‌کند؛ ۲. مرور قلمرویی معمولاً

و اثرگذاری بر تلاش‌های پژوهشی آینده می‌شوند (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015). از حیث به‌کارگیری روش‌های کیفی یا کمی برای توصیف موضوع، این مرورها را می‌توان به ترتیب به دو دسته تقسیم نمود: «مرور داستانی»^۱ و «مرور تجربی»^۲.

۲-۳ مرور داستانی

مرور توصیفی داستانی از رایج‌ترین و دیرینه‌ترین پژوهش‌های مروری توصیفی است، بطوریکه عموماً اصطلاح پژوهش‌های مروری برای این نوع مرور ادبیات به کار می‌رود. این مرور درصدد شناخت دقیق‌تر موضوع است، بدون آنکه بدنبال «تعمیم یا تلفیق دانش» موجود و مرتبط با موضوع باشد (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015). اگرچه در این نوع تحقیق، آثار مرور شده مورد بررسی انتقادی قرار نمی‌گیرد، اما خلاصه‌سازی یافته‌های نویسندگان به ترغیب تفکر و بحث درباره موضوع آنها کمک می‌کند و می‌تواند مقدمه‌ای جهت ارائه دیدگاه‌های فلسفی باشد (Green, Johnson, & Adams, 2006). روش رایج در این نوع پژوهش‌های مروری، طبقه‌بندی نتایج (King & He, 2005)، به همان صورت اولیه یعنی با حفظ زبان و ادبیات آنها و بدون ترجمه نتایج مطالعات در یک زبان مشترک و متناسب با اهداف تحلیل می‌باشد (Mays, Pope, & Popay, 2005). فقدان شفافیت کافی (Dixon- Woods, Agarwal, ..., & Sutton, 2005)، فقدان رویه‌های مشخص و استاندارد برای اجرا سبب می‌شود کمتر به یک فهم قوی از این سنت پژوهشی یعنی مرورهای داستانی دست یابیم

Green and Hall, 1984; Hunter and Schmidt, 1990; Rosenthal and DiMatteo, 2001). به نقل از (King & He,

تحلیل داده‌های عددی منعکس‌کننده فراوانی [و درصد و توزیع] تم‌ها، عناوین، نویسندگان و روش‌های موجود در ادبیات (Rumrill, Fitzgerald, & Merchant, 2010)، سعی می‌کند میزان پشتیبانی ادبیات موجود از یک گزاره یا قضیه را مشخص کند و یا روابط، الگوهای نهفته و روند تغییرات در داده‌ها را استخراج و ارائه نماید. برای این منظور، هر مطالعه به عنوان یک واحد تحلیل در نظر گرفته می‌شود و از روش‌های ساختاریافته جستجو برای رسیدن به نمونه‌ای که نماینده مناسبی از جامعه، یعنی کل مطالعات موجود و مرتبط با موضوع باشد، استفاده می‌گردد (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015).

ج) پژوهش‌های مروری تبیینی

براساس مطالعات نوبلیت وهال (۱۹۸۸) نیز مرورهای ترکیبی (یا یکپارچه‌کننده^۲) از مرورهای تفسیری^۳ تفکیک می‌شوند؛ زیرا پیش‌فرض مرورهای تلفیقی که به پرسش از «چیستی» و «چه کارهایی» پاسخ می‌گویند [و نیز پیش‌فرض مرورهای اکتشافی و توصیفی] این است که مفاهیم و متغیرهایی که اطلاعات مرتبط با آنها جمع‌آوری می‌شود، تا حد زیادی مطمئن، [صحیح] و به خوبی مشخص هستند (Dixon-Woods, Cavers, ..., & Agarwal, 2006) و از این رو بر آمیختن و ترکیب داده‌ها تمرکز دارند. درحالی‌که مرورهای تفسیری که برای پاسخ به پرسش از چرایی مناسب‌ترند و عمدتاً بر استنتاج و تفسیر متمرکزند، در این پیش‌فرض یعنی صحت و مشخص بودن مفاهیم و متغیرهای تحت بررسی تردید می‌کنند. این مرورها «به انتزاع مفاهیم شناسایی شده در مطالعات اولیه [و ارزیابی انتقادی و یا] و توسعه آنها در نظم بالاتری از ساختار تئوریک می‌پردازند» (Dixon-Woods, Agarwal, ..., & Sutton, 2005). مرورهای تبیینی برحسب هدف به دو

خاستگاه سیاستی دارد و بنابر پرسش‌های سیاست‌گذاران و مجریان هدایت می‌شود (Davis, Drey, & Gould, 2009)، اما مرورهای نمای کلان، به دلیل تلخیص اطلاعات فراوان در قالبی خوانا، ارائه منطقی کلان نسبت به موضوع و بیان تاریخچه شکل‌گیری موضوع، غالباً کارکرد آموزشی و ترویجی دارند و جایگزینی برای کتاب‌های درسی محسوب می‌شوند. (Grant & Booth, 2009)

۲. مرور داستانی «لبه دانش»^۱ با توجه به اینکه مرز دانش را مطالعه می‌کند، شامل گزارش آخرین یافته‌ها و تحولات علمی مرتبط با موضوع است. از این رو بر روندهای آموزشی، اولویت‌های پژوهشی و استانداردهای آموزشی‌های اخیر و نوظهور تأکید دارد. این نوع مرور به مرور تجربی شباهت دارد؛ زیرا مرور تجربی نیز گاهی ممکن است آخرین وضعیت پژوهش و لبه دانش را با تکیه بر آمار توصیفی و استنباطی ارائه دهد (King & He, 2005). با این تفاوت که این دسته از پژوهش‌های مروری، معمولاً به صورت کیفی به ارائه آخرین پیشرفت‌ها می‌پردازد و در پی تعمیم یک روند یا الگو در داده‌ها نیز نیست.

۳-۳ مرور تجربی

این نوع مرور که روش تحلیل آن کمی است، غالباً شامل تحلیل فراوانی می‌شود و توصیفات خود را با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی ارائه می‌کند. مرور تجربی و مشتقات آن شامل تحلیل روند و تحلیل خوشه، به دنبال تعمیم یافته‌ها می‌باشد (King & He, 2005) و روندها، الگوها و طبقات توصیفی موجود در داده‌ها را شناسایی می‌کند (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015). به عبارت دیگر، این مرور به اتکای جمع‌آوری، خلق، کدبندی و

3. Interpretive

1. Cutting Edge

2. Integrative

۵-۳ مرور «انتقادی»^۲

مرور انتقادی بر استنتاج و تفسیر متمرکز است (Dixon-Woods, Agarwal, ..., & Sutton, 2005) و جهت‌گیری آشکار آن به سمت تولید نظریه است (Dixon-Woods, Cavers, ..., & Agarwal, 2006). این نوع تحقیق مروری بر تحلیل و نقد متمرکز است. برخی انتقادی بودن را به معنای بررسی ادبیات برای آشکار ساختن مشکلات، نقاط ضعف، تضادها و تناقض‌های آن تعبیر کرده‌اند که بیش از آنکه درصدد ارائه پاسخ باشد، به طرح پرسش‌های انتقادی می‌پردازد (Baumeister & Leary, 1997). و از این طریق به شناسایی دانشی می‌پردازد که لازم است در آینده تولید شود. از همین رو کیفیت آن نشان‌دهنده «مهارت‌های انتقادی» نویسنده است (JESSON & LACEY, 2006). براین اساس، نقطه قوت یک مرور انتقادی در توانایی آن در پررنگ کردن مسائل، اختلاف‌نظرها یا نواحی از دانش است که اعتبار کمتری دارد و در واقع از این مسیر است که راه را برای مطرح شدن نظریات و عرصه‌های جدید علمی فراهم می‌کند. برخی دیگر در تبیین وجه انتقادی این تحقیقات بر بازسازی مفهومی موضوع (به‌گونه‌ای که فهم روشن‌تری از موضوع حاصل شود) و ارزیابی چگونگی بازنمایی موضوع در ادبیات تاکید می‌کنند (Torraco, 2005). در مجموع، مرور انتقادی، پرسش از پیش‌فرض‌های هستی‌شناختی و هنجاری ادبیات را در کانون توجه خود قرار می‌دهد (Dixon-Woods, Cavers, ..., & Agarwal, 2006) و برخلاف دیگر مرورها که معمولاً پژوهش‌ها را با هم مقایسه می‌کنند، این مرور، هر پژوهش و بخشی از ادبیات را براساس یک معیار واحد مورد بررسی قرار می‌دهد تا معلوم شود چقدر قابل پذیرش است (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015). در این مرور ضمن ارزشمند شمردن شناسایی همه ادبیات مرتبط، برخلاف

دسته تقسیم می‌شوند: ۱. مرور تئوریک و چارچوب‌ساز که از طریق بحث نظری و تعمیم و تکمیل مفاهیم و یا تصحیح مفهوم‌سازی‌های صورت گرفته، درصدد ساخت و توسعه نظریه می‌باشد؛ ۲. مرور انتقادی که از طریق کشف خلأها، تناقض‌ها، ناسازگاری‌ها و چالش‌های ادبیات مرتبط با تبیین پدیده، درصدد ارزیابی نظریه می‌باشد. در اولی بر مفهوم‌سازی‌ها و نظریات ناب و جدید تاکید می‌شود ولی در دومی بر ارزیابی روایی نظریات و کفایت مفهوم‌سازی‌های موجود تاکید می‌گردد. (Baumeister & Leary, 1997)

۴-۳ مرور «تئوریک»^۱

مرورهای تئوریک با وجود اینکه ساختار مشخص و مرجعی ندارند (American Psychological Association, 2013)، اما همچنان در زمره پرکاربردترین انواع مرورها قرار دارند (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015). در این مرورها، استدلال مفهومی، منطقی و روشن معطوف به «چرایی»، مهم‌ترین عنصر تبیین می‌باشد تا جایی که بعضاً جایگزین بخش «تحلیل اطلاعات» معرفی شده است (Torraco, 2005). مرور تئوریک به صورت خاص بر روابط بین تئوری‌ها، میزان و درجه‌ای که تئوری‌های موجود بررسی شده‌اند، شناسایی خلأهای تئوریک یا آشکار ساختن اینکه تئوری‌های موجود پاسخگو نیستند، جا انداختن ضرورت تئوری‌های جدید و در نهایت بر تلاش برای تولید تئوری‌های جدید متمرکز هستند (Randolph, 2009). چارچوب‌های مفهومی که تبیین‌ها و پیش‌بینی‌ها را خلاصه می‌کند و نیز نظام‌های تئوریک که در آن قوانین در قالب نظریات روشنی بیان می‌شوند (Parsons and Shils, 1962) به نقل از (Webster & Watson, 2002)، از جمله خروجی‌های این نوع مرور می‌باشد (جدول ۶).

2. Critical review

1. Theoretical review

امروزه شاهد هستیم گزارش‌ها و پژوهش‌های مروری نظام‌مند به عنوان ابزاری اساسی برای تلفیق و یکپارچه‌سازی یافته‌های حاصل از پژوهش‌های متعدد و مرتبط با یک موضوع، از اهمیت مضاعفی در پژوهش‌های پزشکی، مدیریت، سیاست‌گذاری، تعلیم و تربیت و غیره برخوردار شده است. این ابزارها در ارائه توصیه‌های قابل اطمینان برای تصمیم‌گیران حوزه سلامت نقش ویژه‌ای یافته‌اند. به عنوان مثال می‌توان به گزارش مرجع و پراستناد «کیفیت گزارش‌های فراتحلیل» در سال ۱۹۹۹ و نسل بعدی آن یعنی گزارش مرجع و پراستناد «موارد ترجیحی گزارش‌دهی برای مرورهای نظام‌مند و فراتحلیل» در سال ۲۰۰۹ اشاره کرد که با استقبال بسیار بالایی از سوی جامعه پزشکی مواجه شده است (Hutton, Salanti, Caldwell, ..., & Moher, 2015). این نوع مرورها با هدف کاهش خطا صورت می‌گیرد و از روش‌های نظام‌مند برای شناسایی منابع مرتبط استفاده می‌کنند. ویژگی‌های این پژوهش‌های مروری عبارتند از: ۱. قاعده‌محور بودن فرایند جستجو؛ ۲. برخورداری از معیارهای شفاف برای: الف) استخراج اطلاعات از منابع مطالعاتی، ب) ارزیابی کیفیت شواهد استناد شده و ج) شمول یا عدم شمول منابع که موجب خارج شدن برخی منابع مطالعاتی از دایره بررسی می‌شود؛ ۳. فهم عمیق‌تر مرورکننده از گزارش‌ها و منابع مطالعاتی مورد بررسی به منظور ارزیابی کیفیت و احاطه به اطلاعات هر گزارش در جهت دستیابی به نتایج معتبر در تصمیم‌گیری (JESSON & LACEY, 2006). البته پژوهش‌های مروری که به تلفیق و ترکیب توجه دارند، خود در دو سطح به تلفیق می‌پردازند: ۱- تلفیق یافته‌های گزارش شده در منابع دست اول (مرورهای نظام‌مند مرتبه اول) و ۲- تلفیق یافته‌های

مرورهای نظام‌مند، هیچ ضرورتی برای ارائه روش‌های جستجو، ترکیب و تحلیل به شیوه‌ای صریح و آشکار مطرح نمی‌شود (Grant & Booth, 2009). درحالی‌که عمده رویکردهای انتقادی در بررسی کیفیت علمی، متوجه ابعاد روش‌شناختی مقالات می‌شود، اما مرورهای انتقادی عمدتاً به نقد ابعاد محتوایی و ایده‌های تئوریک برخاسته از مقالات توجه می‌کنند (Dixon-Woods, Cavers, ..., & Agarwal, 2006) و برای این منظور، یک موضوع را به اجزای پایه آن همچون تاریخچه و خاستگاه موضوع، مفاهیم اصلی، روابط کلیدی میان مفاهیم، روش‌های پژوهش، و یا کاربردهای موضوع و غیره می‌شکند و سپس بر وجوه مناقشه‌برانگیز و مسئله‌دار ادبیات، آشکار ساختن پیش‌فرض‌ها، نقاط ضعف، تناقض‌ها، اختلاف‌نظرها یا ناسازگاری‌های پنهان در ادبیات، نشان دادن عدم پاسخگویی ادبیات به مسائل جدید و فقدان توانایی آن در توجیه آخرین یافته‌های تجربی، و یا به چالش کشیدن سنت‌های پژوهشی و فرض‌های نظری پذیرفته شده تمرکز می‌کند. (Torraco, 2005)

د- پژوهش‌های مروری ترکیبی

اگرچه شکل‌گیری تحقیقات ترکیبی و مرورهای نظام‌مند و نیز درک ضرورت شواهد محوری تصمیمات، در ابتدا در حوزه سلامت صورت پذیرفته است، اما گرایش عمومی به این تحقیقات در پی تأکیدات دولت‌ها بر لزوم ابتناء تصمیم‌گیری‌های سیاستی و اجرائی بر شواهد مستحکم (رویکرد مبتنی بر شواهد) در عرصه‌های حرفه‌ای مانند مدیریت عمومی، تعلیم و تربیت، قضاوت و ... پدید آمده است (Tranfield, Denyer, & Smart, 2003). از این رو

1. Primary Systematic Review

متغیرها و تقسیم‌بندی گروه‌ها صورت می‌پذیرد. ۲. «فرا تحلیل آینده‌نگر» که تلاش می‌کند قبل از آنکه پژوهش انجام و منابع مرتبه اول تولید و داده‌های خام جمع‌آوری شود، یک پروتکل مشترک تدوین نماید و آن را مبنای انجام پژوهش پیرامون یک مسئله خاص و در نقاط مختلف قرار دهد و سپس این داده‌ها را فراتحلیل نماید. دو گونه مرور بعدی، در واقع در پاسخ به برخی محدودیت‌های روش‌شناختی فراتحلیل در تلفیق داده‌هایی که نمی‌توان از روش‌های آماری برای آن‌ها استفاده کرد، شکل و رواج یافته است. (Tranfield, Denyer, & Smart, 2003)

۳-۷ فراترکیب (مرور نظام مند کیفی)

با توجه به ظرفیت محدود تحلیل‌های کمی در فهم ابعاد مختلف و پیچیده واقعیت، تحلیل‌های کیفی به تدریج کاربرد بیشتری یافته‌اند. از این رو فراترکیب برای مرور منابع مرتبه اولی که از طرح پژوهش کیفی برخوردار هستند، به‌کار گرفته شده است. (Mertens, 2014) در فراترکیب، از روش‌های غیرآماري و کیفی، از جمله شناسایی عناصر و مضامین اصلی و مشترک موجود در داده‌ها، برای ترکیب یافته‌ها استفاده می‌شود (Cronin, Ryan, & Coughlan, 2008). در واقع با نوعی ترکیب کیفی مواجه هستیم، «فرآیندی که به منظور ایجاد فهمی جدید از موضوع، شواهد بدست آمده از مطالعات کیفی منفرد - که موضوعات مشابهی را بررسی کرده‌اند- را از طریق مقایسه و تحلیل مفاهیم و یافته‌های آن‌ها، ترکیب می‌کند» (Higgins & Green, 2008) در این راستا پژوهشگر، اطلاعات استخراج شده از مطالعات (شامل اطلاعات مداخله‌ها، شرکت‌کنندگان، زمینه، اندازه نمونه، خروجی‌ها، کیفیت

مربوط به پژوهش‌های مروری (مرورهای نظام مند مرتبه دوم یا فرامرور) (Mertens, 2014). اکنون لازم است به طبقه‌بندی پژوهش‌های مروری نظام مند مرتبه اول توجه کنیم. این پژوهش‌های مروری برحسب استفاده از روش‌های تحلیل کمی، کیفی یا آمیخته، به ترتیب به سه زیر دسته «فرا تحلیل، فراترکیب و واقع‌گرا»^۲ تقسیم می‌شوند.

۳-۶ فراتحلیل (مرور نظام مند کمی)

این مرور مبتنی بر تلفیق کمی نتایج مطالعات مستقل به اتکای ابزارهای تحلیل آماری (American Psychological Association, 2013) و نیز انتخاب تصادفی نمونه‌ها (Moher, Liberati, Tetzlaff, Altman, & Group, 2010) برای دست یافتن به برآوردی دقیق‌تر از اندازه اثر اقدامات و مداخلات انجام شده (Liberati, Altman, ..., & Moher, 2009) توسعه یافته است. بنابراین فراتحلیل روشی است برای ترکیب ریاضیاتی نتایج حاصل از دو یا چند منبع مرتبه اول که فرضیه‌ای مشابه را پاسخ داده‌اند (Greenhalgh, 1997). فراتحلیل دارای دو گونه پرکاربرد است: (Higgins & Green, 2008). ۱. «فرا تحلیل با بهره‌گیری از داده‌های تک تک شرکت‌کنندگان» که برای غلبه بر این محدودیت توسعه یافته که معمولاً در فراتحلیل‌های مرسوم، داده‌های خام منابع مرتبه اول مستقلاً مورد بررسی قرار نمی‌گیرد و از این رو کنترلی بر داده‌ها وجود ندارد. درحالی‌که در این نوع فراتحلیل با تماس با مجریان آن پژوهش‌ها و دریافت داده‌های خام از آن‌ها، شباهت‌ها و تفاوت‌های مجموعه داده‌ها مورد بررسی قرار می‌گیرد و در صورت لزوم اصلاحات ممکن در تعریف

1. Secondary Systematic Review or Meta-review
2. Meta-analysis, Meta-Synthesis, Realist review

را شکل می‌دهد. (Mays, Pope, & Popay, 2005) خواستگاه این مرور نیز به شکل‌گیری انتقادات گسترده نسبت به ساده‌انگاری و رویکرد اثبات‌گرایی موجود در مرورهای نظام‌مند کمی و فراتحلیل‌های مرسوم برمی‌گردد که هنگام مواجهه با مداخلات پیچیده و زمینه‌های متفاوت، ناتوانی آنها بیشتر خود را نشان می‌دهد (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015)؛ زیرا مرورهای نظام‌مند سنتی بر اندازه‌گیری و گزارش اثربخشی و اندازه اثر مداخلات یا برنامه‌ها محدود بوده‌اند، درحالی‌که به ندرت به اینکه چرا و چگونه آن مداخلات یا برنامه‌ها در زمینه‌ها و شرایط مختلف کار می‌کنند یا کار نمی‌کنند، اشاره می‌کنند. (Pawson, Greenhalgh, Harvey, & Walshe, 2005). بنابراین در مرور واقع‌گرا شواهد کمی، تسهیل‌کننده بررسی اثربخش (چه چیزی کار می‌کند)، و شواهد کیفی، تسهیل‌کننده بررسی زمینه و مکانیزیم (چرا و چگونه کار می‌کند) می‌باشند (Grant & Booth, 2009). مرور واقع‌گرا به نوعی در مرز مشترک مرورهای تلفیقی و مرورهای تبیینی قرار می‌گیرد؛ زیرا از یک سو درصدد تلفیق یافته‌هاست و از سوی دیگر این تلفیق را به صورت نظریه‌محور (Dixon-Woods, Agarwal, ..., & Sutton, 2005) انجام می‌دهد، یعنی نظریات تبدیل تبیین‌کننده علت‌ها و معلول‌ها را برای پاسخ به چرایی تلفیق می‌کند. ازاین‌رو مرورهای واقع‌گرا ظرفیت زیادی برای شناخت بیشتر چگونگی عمل کردن مداخلات و یا برنامه‌های پیچیده در عرصه‌های اجتماعی دارند (Wong, Greenhalgh, & Pawson, 2010). با وجود این، مرور واقع‌گرا نیز که با نام‌های مختلفی همچون «مرورهای فرا-روایتی»^۲، «مرور آمیخته»^۱ و غیره ذکر می‌شود، در آغاز راه خود است. (Grant & Booth, 2009)

۳-۹ فرامرور^۳ (مرور مرورها)

با توجه اینکه طی ۳۰ سال گذشته مرورهای نظام‌مند به صورت گسترده و شتابانی توسعه یافته‌اند، امروزه حتی

مطالعه) را در قالب جداولی که شباهت‌ها و تفاوت‌ها را پررنگ می‌کند، نمایش می‌دهد، (Kitchenham & Charters, 2007) روش‌های ترکیب کیفی در آغاز پیدایش خود هستند و ازاین‌رو به نام‌های دیگری از جمله «ترکیب تفسیری انتقادی، فراقوم‌نگاری، فرامطالعه، فراخلاصه، ترکیب روایتی، ترکیب شواهد کیفی و تحلیل مضمون مرتبه دوم»^۱ (Higgins & Green, 2008) خوانده می‌شوند. باتوجه به این نکته، هنوز اتفاق نظری وجود ندارد که مرور نظام‌مند کیفی از مفاهیم و روش‌های موجود در سنت پژوهش‌های کیفی اقتباس می‌کند و یا با همان روش‌های مرورهای نظام‌مند کلاسیک (کمی) انجام می‌شوند (Grant & Booth, 2009).

۳-۸ واقع‌گرا (مرور نظام‌مند آمیخته)

این مرور برای تلفیق نظام‌مند یافته‌های پژوهش‌های پیشین، روش‌های کمی و کیفی ترکیب را بصورت همزمان به کار می‌گیرد. مرور واقع‌گرا برای پاسخ به این پرسش اساسی به کار می‌رود که چه چیزی، برای چه کسی، در چه شرایطی، به چه ترتیبی و چگونه کار می‌کند یا نمی‌کند؟ (Pawson, Greenhalgh, Harvey, & Walshe, 2005). این مرور، پژوهشی است برای شناسایی و تبیین ارتباطات زمینه، مکانیزیم و خروجی (Wong, Greenhalgh, & Pawson, 2010). با تکیه بر تلفیق نظریات مختلف پژوهشگر این فرض را مبنای بررسی خود قرار می‌دهد که هیچ نظریه مشخصی نمی‌تواند خروجی‌ها و پیامدها را همیشه و تحت هر شرایطی تبیین یا پیش‌بینی کند (Wong, Greenhalgh, & Pawson, 2010). بنابراین به تلفیق نظریات تبدیل برای تبیین پدیده روی می‌آورد. دراین‌راستا توجه اصلی پژوهشگر بر مکانیزم‌های علی یا نظریاتی است که ضمن توضیح انواع مداخله‌ها و برنامه‌ها، «نظریات تغییر»

2. Meta-Narrative Reviews
3. Meta-review

1. Critical Interpretive Synthesis, Meta-Ethnographym, Meta-Study, Meta-Summary, Narrative Synthesis, Qualitative Evidence Synthesis, Secondary Thematic Analysis

متفاوتی نیز برای نام‌گذاری آنها به کار می‌رود: از جمله «مرور چتری»^۱، «مرور مروها» و «مرور نظام‌مند مروهای نظام‌مند» (Pieper, Buechter, Jerinic, & Eikermann, 2012).

جمع‌بندی انواع پژوهش‌های مروری برحسب هدف مطالعه

در ادامه (شکل ۱) نمایش مفهومی گونه‌شناسی مرورهای ادبیات برحسب هدف مطالعه جمع‌بندی شده است: همانطور که از شکل ۱ بدست می‌آید، تحقیقات

پیگیری تعداد مرورهای نظام‌مند نیز بسیار دشوار شده است (Pieper, Buechter, Jerinic, & Eikermann, 2012). در این راستا فرامور متولد شد که نوع جدیدی است از مرورهای نظام‌مند با هدف ترکیب مرورهای نظام‌مند انجام شده پیرامون یک موضوع واحد از طریق خلاصه‌سازی، توصیف کیفیت‌ها، تضارب یافته‌ها، مقایسه نتایج و نقاط قوت و ضعف نتیجه‌گیری‌ها و تبیین دلایل عدم انطباق نتایج و تفاسیر مختلف از داده‌ها در مرورهای نظام‌مند تحت مطالعه، به طوری که بهترین شواهد را برای تصمیم‌گیران فراهم کنند (Smith, Devane, Begley, & Clarke, 2012).

شکل ۱- انواع تحقیقات مروری برحسب هدف مرور

مروری دارای تنوعات زیاد و بالتبع برخوردار از کارکردهای گوناگون می‌باشد، به طوری‌که این تحقیقات را می‌توان به ۴ گونه اصلی و ۱۰ گونه فرعی تقسیم نمود. با جمع‌بندی آنچه درباره گونه‌های مختلف پژوهش‌های مروری اشاره شد، در ادامه خروجی‌های مورد انتظار از هر گونه از گونه‌های تحقیقات مروری ارائه شده است (جدول ۶).

(Higgins & Green, 2008) (2011). فرامور که برخلاف سایر روش‌های مرور ادبیات، مروری مرتبه دوم و یا منبعی مرتبه سوم محسوب می‌شود (Kitchenham & Charters, 2007)، از همان مفاهیم مرورهای نظام‌مند مرتبه اول استفاده می‌کند و تفاوت ماهوی با آنها ندارد (Breerton, Kitchenham, ..., & Khalil, 2007). البته با توجه به جدید بودن طرح پژوهش فرامور، اصول راهنما، روش‌ها، و رویه‌های آن هنوز در حال تکامل است و اصطلاحات

^۱. Umbrella Review

جدول ۶- خروجی‌های مورد انتظار از تحقیقات مروری

انواع تحقیقات مروری	خروجی‌های مورد انتظار
مرورهای اکتشافی قلمروییابی	<p>ارائه حدود و ثغور ادبیات موجود و نقشه برداری از دانسته‌ها و پرسش‌های ما نسبت به موضوع (Anderson, Allen, Peckham, & Goodwin, 2008):</p> <ul style="list-style-type: none"> نقشه‌برداری ادبیات (Literature Mapping) که رایج‌ترین شکل مطالعات قلمروییابی است، با توجه به وسعت، تنوع و واگرایی ادبیات و دشوار بودن تعیین موقعیت یک موضوع در ادبیات، به منظور مشخص ساختن موقعیت یک موضوع در ادبیات و شناسایی نوع و حجم ادبیات مرتبط با آن به کار گرفته می‌شود. نقشه‌برداری مفهومی (Conceptual Mapping) که ترمینولوژی مرتبط با یک موضوع را کاوش می‌کند، لغات کلیدی و واژگان مکمل را شناسایی می‌کند و معلوم می‌دارد که واژگان مدنظر چگونه، توسط چه کسانی و برای چه منظوری به کار گرفته شده‌اند. نقشه‌برداری سیاستی (Policy Mapping) که اسناد و اظهارات اصلی دستگاه‌های دولتی و نهادهای حرفه‌ای موثر بر ماهیت اقدام یا سیاست مدنظر را شناسایی می‌کند. زیرا بررسی پیامدهای سیاست‌گذاری مستلزم پژوهش‌های مختلفی است و سازمان‌های تامین مالی برای تعریف این پژوهش‌ها نیازمند چنین نقشه‌هایی می‌باشند. نقشه‌برداری ذی‌نفعان (Stakeholders Mapping) که به منظور شناسایی اولویت‌های پژوهشی و کمک به هدف‌گیری درست سؤالات پژوهشی منطبق با نیازها، برای ذی‌نفعان پژوهش تولید می‌شود.
مرورهای توصیفی داستانی	<p>ارائه فهم کلی از موضوع به کمک تلخیص و تجمیع ادبیات موجود (Baumeister & Leary, 1997) و نیز گزارش آخرین وضعیت دانش موجود (Anderson, Allen, Peckham, & Goodwin, 2008) و آخرین یافته‌ها و تحولات علمی مرتبط با موضوع در مرزهای دانش (Torraco, 2005) در قالب گزارش تصویر بزرگ (big picture)، طبقات طبیعی (ad hoc classification) و موضوعات کلیدی (Core Issues).</p>
تجربی	<p>شناسایی و ارائه الگوهای عمومی و احتمالاً پنهان در پژوهش‌های مورد نظر (King & He, 2005) در قالب روندها، الگوها و طبقات توصیفی موجود در داده‌ها (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015) و (Cooper, 1988).</p>
مرورهای تبیینی مرور تئوریک	<p>ارائه تبیینی جدید از موضوع در قالب‌هایی مانند چارچوب مفهومی، شامل گزاره‌های خلاصه‌کننده تبیین‌ها و پیش‌بینی‌ها، نظام‌های نظری، شامل قوانین موجود در نظریه‌ها (Webster & Watson, 2002) و فرانظریه، شامل تبیین‌ها و تشریح‌های پیکره یک نظریه (Torraco, 2005).</p>
مرور انتقادی	<p>جهت‌دهی سمت و سوی پژوهش‌های آینده و تعیین «دستور کار پژوهش» (Research Agenda) در حوزه مربوطه با تکیه بر نشان دادن موضوعات نیازمند بررسی بیشتر، پرسش‌های بدون پاسخ یا دچار اختلاف نظر جامعه علمی و نیز کاستی‌ها، نقاط ضعف، تناقضات، موارد خلاف و ناسازگاری‌های ادبیات موجود. (American Psychological Association, 2013) و (Torraco, 2005)</p>
مرورهای تلفیقی فراتحلیل	<p>یافته‌های مشترک: یافته اختصاصی: برآورد دقیق و جامع از اندازه اثر اقدامات و مداخلات متعدد انجام شده. (Liberati, Altman, ..., & Moher, 2009)</p>

<p>یافته اختصاصی: تجزیه و تحلیل ابعاد مختلف و پیچیده واقعیت‌هایی که به سادگی با رویکردهای کمی قابل بررسی نیستند. (Mertens, 2014)</p>	<p>۱- ارائه تصویری جدید و ترکیب‌محور از موضوع با معنایی فراتر از مجموع تک تک ادبیات بررسی شده، در قالب‌هایی</p>	<p>یافته اختصاصی: ارائه «نظریات تغییر» (Mays, Pope, & Popay, 2005) در پاسخ به این پرسش اساسی که «چه چیزی، برای چه کسی، در چه شرایطی، به چه ترتیبی و چگونه کار می‌کند یا نمی‌کند؟» (Pawson, Greenhalgh, Harvey, & Walshe, 2005)</p>	<p>همچون «نوع‌شناسی‌ها» (Taxonomies) که فراتر از طبقات طبیعی موجود در ادبیات است (Torraco, 2005) و (Webster & Watson, 2002). ۲- ارائه توصیه‌های جامع‌نگرانه و با سوگیری کم ناظر به تصمیم‌گیری درباره</p>	<p>یافته اختصاصی: تلخیص، ارزیابی و ترکیب مرورهای نظام‌مند انجام شده پیرامون یک موضوع واحد به‌طوری‌که بهترین شواهد را برای تصمیم‌گیران فراهم کنند (Higgins & Green, 2008). و (Smith, Devane, Begley, & Clarke, 2011)</p>	<p>مدخلات درمانی، سیاستی و ... فرامرور</p>
--	---	--	--	---	--

پرسش‌های اصلی و تلفیق پیشینه پژوهشی برای دست یافتن به نتایج با حداقل سوگیری و حداکثر جامعیت و نیز نظریات تغییر.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی ما نشان داد پژوهش‌های مروری انواع متعدد و خروجی‌ها و کارکردهای مختلفی دارند که حکایت از

جدول ۶ حکایت از ظرفیت‌های فراوان تحقیقات مروری در تولید دانش دارد که طیف گسترده‌ای را شامل می‌شود: تولید نقشه‌های دانشی، سیاستی و تصمیم‌گیری گوناگون، تصویرسازی از الگوها و روندهای پنهان در ادبیات، ارائه فهمی کلان و از بالا نسبت به موضوعات و دیدگاه‌های مرتبط، ارائه تبیین‌های جدید مبتنی بر تلفیق و ترکیب نتایج پراکنده در ادبیات، مشخص ساختن مسائل و

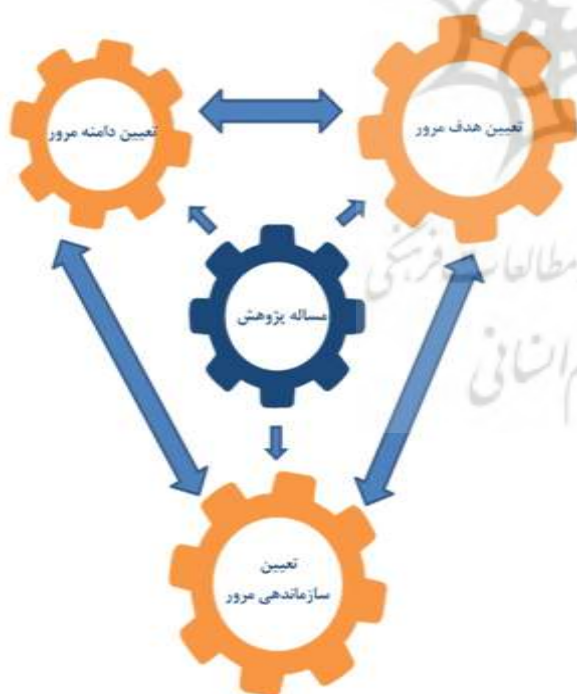

شکل ۲- نمایش مفهومی گونه‌شناسی تحقیقات مروری

کنند و در نهایت درباره منطق سازماندهی مرور تصمیم‌گیری کنند. بدون شک هدف تحقیق تأثیر زیادی در تعیین شیوه سازماندهی تحقیق مروری دارد. از جمله نوآوری‌های این پژوهش، تأمین جامعیت بیشتر در گونه‌شناسی تحقیقات مرور می‌باشد؛ زیرا بخش قابل توجهی از بررسی‌های مربوط به پژوهش‌های مروری (به عنوان مثال: (Pare, Trudel, Jaana, & Kitsiou, 2015) (Grant & Booth, 2009) گونه‌شناسی را عمدتاً براساس هدف مرور انجام داده‌اند و سایر ابعاد را بحث نکرده‌اند. در ادامه تلاش شد به شناخت تئوریک انواع مرورهای ادبیات بسنده نشود، بلکه توانایی ما برای بکارگیری این تحقیقات نیز ارتقا یابد. همچنین ما به معرفی فهرستی از مهم‌ترین مقالات مرجع مرتبط با هر یک از انواع پژوهش‌های مروری پرداختیم که پیش از آن نیاز به آن

ظرفیت زیاد این پژوهش‌ها در تولید دانش دارد. به نظر ما، اخذ این رویکرد که مرور ادبیات می‌تواند با تکیه بر شیوه‌هایی همچون تلخیص، جمع‌بندی، بازنمایی، ترکیب و ارزیابی دانش پیشین، نقش یک تحقیق مستقل را ایفا کند، پژوهش‌های مروری را تا حد زیادی احیا خواهد کرد. پژوهش‌هایی که از دیرباز کُشنده اصلی دانش در برخی از دانش‌های پایه علوم انسانی مانند فلسفه، ادبیات، تاریخ و جامعه‌شناسی بوده‌اند. ملاحظه این ظرفیت‌ها در کنار فقدان مطالعات روش‌شناختی کافی در حوزه پژوهش‌های مروری و برخی محدودیت‌های معرفت‌شناسانه و روش‌شناسانه که متأثر از گرایش روزافزون جامعه علمی برای مراجعه به نظرات توده عوام یا متخصصان می‌باشد، توسعه نظریه پژوهش‌های مروری را اهمیت و ضرورت دوجندان بخشیده است.

همانطور که بدست آمد، هدف کلی پژوهش‌های (مقالات) مروری عبارت است از پیشرفت دانش تجربی، نظریه و یا روش از طریق مرور ادبیات مرتبط با مسئله (اعم از مسائل تجربی، نظری و روش‌شناختی) برای پاسخ به سؤالاتی که از طریق منابع و پژوهش‌های مرتبه اول به راحتی قابل پاسخ‌گویی نیست. در یک جمع‌بندی از یافته‌های این تحقیق مبتنی بر بررسی تنوعات موجود در پژوهش‌های مروری و کشف عناصر اساسی مشابه و متفاوت آنها و مفهوم‌سازی آن در قالب سه معیار مهم «دامنه تحقیق مروری»، «سازماندهی تحقیق مروری» و «هدف تحقیق مروری»، نظریه تحقیقات مروری را می‌توان با ارائه گونه‌شناسی جامعی از این تحقیقات توسعه داد (شکل ۲). اگرچه سه معیار «دامنه مرور»، «سازماندهی مرور» و «هدف مرور» از هم مستقل هستند، اما هر سه با هم و با مسئله پژوهش ارتباط دارند و از آن متأثر می‌شوند (شکل ۳). براین اساس پژوهشگرانی که می‌خواهند یک پژوهش مروری را طراحی کنند، مناسب‌تر است ابتدا متناسب با مسئله پژوهش، دامنه مرور و هدف آن را تعیین

شکل ۳- چارچوب مفهومی مشخص ساختن نوع تحقیق مروری

مروری مورد نیازشان یاری کند. در این راستا و به عنوان پیشنهاد برای پژوهش‌های آتی به نظر می‌رسد بررسی نقش تاریخی پژوهش‌های مروری به عنوان راهبردی در توسعه و پیشبرد دانش، تکمیل عناصر اصلی و متمایزکننده انواع پژوهش‌های مروری از هم و در نهایت تدوین اصول راهنما و چارچوب‌های گام به گام برای انجام پژوهش مروری و تدوین مقاله مروری، مشابه با سایر روش‌های پژوهشی، از جمله دستورکارهای پژوهشی این حوزه باشد.

احساس می‌شد (پیوست ۱). با این همه، دو محدودیت در این پژوهش وجود دارد: اتکا به مقالات مروری مرجع که غالباً مربوط به حوزه‌های تخصصی به‌ویژه حوزه سلامت و سیاست‌گذاری می‌شوند و دیگری توجه به فاکتور ارجاع مقالات که ممکن است برخی مقالات مهم و مؤثر ولی کم ارجاع را از حوزه تحقیق خارج کرده باشد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند کمیسیون‌های پژوهشی و سیاست‌گذاران را با ظرفیت‌های مختلف هر یک از انواع مقاله مروری آشنا و ایشان را در انتخاب صحیح پژوهش

منابع

- Babbie, E. (2013). *Earl Babbie identifies three purposes of social-science research: exploratory, descriptive and explanatory*. 2007. *The Practice of Social Research*. 11th edition. Belmont CA: Thompson - Wadsworth. pp. 87-89. Wadsworth: Cengage Learning.
- Baumeister, R., & Leary, M. (1997). Writing Narrative Literature Reviews. *Review of General Psychology*, 1(3), 311-320.
- Bern, D. (1995). Writing a Review Article for Psychological Bulletin. *Psychological Bulletin*, 118(2), 172-177.
- Brereton, P., Kitchenham, B., ..., & Khalil, M. (2007). Lessons from applying the systematic literature review process within the software engineering domain. *The Journal of Systems and Software*, 80, 571-583.
- Cooper, H. (1988). Organizing Knowledge Syntheses: A Taxonomy of Literature Reviews. *Knowledge in Society*, 1(1), 104-126.
- Cronin, P., Ryan, F., & Coughlan, M. (2008). Undertaking a literature review: a step-by-step approach. *British Journal of Nursing*, 17(1), 38-43.
- Davis, K., Drey, N., & Gould, D. (2009). What are scoping studies? A review of the nursing literature. *International Journal of Nursing Studies*, 46, 1386-1400.
- Dixon-Woods, M., Agarwal, S., ..., & Sutton, A. (2005). Synthesising qualitative and quantitative evidence: a review of possible
- پریخ، م.، و فتاحی، ر. (۱۳۸۴). راهنمای نگارش مرور نوشتارها و پیشینه پژوهش در حوزه های علوم انسانی و اجتماعی. تهران: کتابدار.
- رضائیان، م. (۱۳۹۲). مروری بر انواع مطالعات مروری در حوزه سلامت. مجله تحقیقات نظام سلامت، ۹(۱۱)، ۱۱۴۹-۱۱۵۷.
- یارمحمدیان، م.، محمدی، ع.، و موحدی، ف. (۱۳۹۰). استانداردهایی برای تدوین مقالات مروری در نظام سلامت. مدیریت اطلاعات سلامت، ۸(۸)، ۱۲۲۶-۱۲۳۴.
- American Psychological Association. (2013). *Publication Manual of the American Psychological Association*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Anderson, S., Allen, P., Peckham, S., & Goodwin, N. (2008). Asking the right questions: Scoping studies in the commissioning of research on the organisation and delivery of health services. *Health Research Policy and Systems*, 6(1), 7.
- Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping Studies: Towards a Methodological Framework. *International Journal of Social Research Methodology*, 8(1), 19-32.
- Azar, A. S., & Hashim, A. (2014). Towards an Analysis of Review Article in Applied Linguistics: Its Classes, Purposes and Characteristics. *English Language Teaching*, 7, 76-88.
- Azar, A. S., & Hashim, A. (2014). Towards an Analysis of Review Article in Applied Linguistics: Its Classes, Purposes and Characteristics. *English Language Teaching*, 7, 76-88.

- JESSON, J., & LACEY, F. (2006). How to do (or not to do) a critical literature review. *Pharmacy Education*, 6(2), 139–148.
- King, W., & He, J. (2005). Understanding the Role and Methods of Meta- Analysis in IS Research. *Communications of the Association for Information Systems*, 16, 665-686.
- Kitchenham, B., & Charters, S. (2007). *Guidelines for performing systematic literature reviews in software engineering*. Computer Science. Keele: Keele University.
- Liberati, A., Altman, D., ..., & Moher, D. (2009). The PRISMA Statement for Reporting Systematic Reviews and Meta-Analyses of Studies That Evaluate Health Care Interventions: Explanation and Elaboration. *PLoS Medicine*, 6(7), 1-28.
- Mayer, P. (2009). *Guidelines for writing a Review Article*. Retrieved MAY 15, 2017, from Zurich-Basel Plant Science Center: http://www.plantscience.ethz.ch/education/Masters/courses/Scientific_Writing
- Mays, N., Pope, C., & Popay, J. (2005). Systematically reviewing qualitative and quantitative evidence to inform management and policy-making in the health field. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10, 6–20.
- Mertens, D. (2014). Literature Review and Focusing the Research. In D. Mertens, *Research and Evaluation in Education and Psychology* (4 ed., p. 536). SAGE.
- Mertens, D. (2014). Literature Review and Focusing the Research. In D. Mertens, methods. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10, 45–53.
- Dixon-Woods, M., Cavers, D., ..., & Agarwal, S. (2006). Conducting a critical interpretive synthesis of the literature on access to healthcare by vulnerable groups. *BMC Medical Research Methodology*, 6(1), 35.
- Easterby-Smith, M., Thorpe, R., & Jackson, P. (2008). DOING A LITERATURE REVIEW. In M. Easterby-Smith, R. Thorpe, & P. Jackson, *Management Research* (pp. 29-53). SAGE.
- Grant, M., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: an analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal*, 26, 91–108.
- Green, B., Johnson, C., & Adams, A. (2006). Writing narrative literature reviews for peer-reviewed journals: secrets of the trade. *JOURNAL OF CHIROPRACTIC MEDICINE*, 5(3), 101-117.
- Greenhalgh, T. (1997). How to read a paper; Papers that summarise other papers (systematic reviews and metaanalyses). *British Medical Journal*, 315, 672-675.
- Higgins, J., & Green, S. (2008). *Cochrane Handbook for Systematic Reviews of Interventions*. John Wiley & Sons Ltd.
- Hutton, B., Salanti, G., Caldwell, D., ..., & Moher, D. (2015). The PRISMA Extension Statement for Reporting of Systematic Reviews Incorporating Network Meta-analyses of Health Care Interventions: Checklist and Explanations. *Annals of Internal Medicine*, 162(11), 777-484.

- existing literature. *Work (Reading, Mass.)*, 35(3), 399–404.
- Smith, V., Devane, D., Begley, C., & Clarke, M. (2011). Methodology in conducting a systematic review of systematic reviews of healthcare interventions. *BMC Medical Research Methodology*, 11(1), 15.
- The Methods Coordinating Group of the Campbell Col. (2016). *Methodological expectations of Campbell Collaboration intervention reviews: Conduct standards and Reporting standards*. The Campbell Collaboration.
- Torraco, R. (2005). Writing Integrative Literature Reviews: Guidelines and Examples. *Human Resource Development Review*, 4(3), 356-367.
- Tranfield, D., Denyer, D., & Smart, P. (2003). Towards a Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*, 14, 207-222.
- Webster, J., & Watson, R. (2002). Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review. *MIS Quarterly*, 26(2), xiii-xxiii.
- Wong, G., Greenhalgh, T., & Pawson, R. (2010). Internet-based medical education: a realist review of what works, for whom and in what circumstances. *BMC Medical Education*, 10(12), 1.
- Research and Evaluation in Education and Psychology* (4 ed., p. 536). SAGE.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D., & Group, T. P. (2010). Preferred reporting items for systematic reviews and meta-analyses: The PRISMA statement. *International Journal of Surgery*, 8, 336-341.
- Okoli, C., & Schabram, K. (2010). A Guide to Conducting a Systematic Literature Review of Information Systems Research. *Sprouts: Working Papers on Information*, 10(26). Retrieved jul 26, 2018, from <http://sprouts.aisnet.org/10-26>
- Pare, G., Trudel, M.-C., Jaana, M., & Kitsiou, S. (2015). Synthesizing information systems knowledge: A typology of literature reviews. *Information & Management*, 52, 183–199.
- Pawson, R., Greenhalgh, T., Harvey, G., & Walshe, K. (2005). Realist review – a new method of systematic review designed for complex policy interventions. *Journal of Health Services Research & Policy*, 10, 21–34.
- Pieper, D., Buechter, R., Jerinic, P., & Eikermann, M. (2012). Overviews of reviews often have limited rigor: a systematic review. *Journal of Clinical Epidemiology*, 65, 1267-1273.
- Randolph, J. (2009). A Guide to Writing the Dissertation Literature Review. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 14(13), 1-13.
- Rumrill, P., Fitzgerald, S., & Merchant, W. (2010). Using scoping literature reviews as a means of understanding and interpreting